

SIYASAL KATILIM ve SIYASAL İLGİNİN ZAYIFLAMASI

Arş. Gör. Rukiye AKKAYA*

GİRİŞ

İnsanoğlu; yüzlerce yıllık mücadele ve çatışmalardan sonra toplumsal ve bireysel barışın sağlanması için olması gereken değerler bütünü, yıldızlarda yazılı olmadığını fark ederek, kendisi için ideal olduğuna inandığı bir sistem yarattı ve onu temellendirdi. "Halk iradesiyle, halk idaresi."

Bu ideal sistemin temelinde etki-tepki ilişkisi, uzlaşma ve diyalogun erdemi yatar. Halkın yarattığı iktidarla halkın yönetilmesinin en zorunlu, en vazgeçilmez unsuru "siyasal katılım" dır. İktidar, bu katılım ile hem dayandığı toplumsal ve siyasal değerlerin devamını sağlar, hem de varlığın meşrulaştırır. "Katılım"ın ne olduğu konusunda siyaset bilimcileri arasında belirli bir görüş birliği olmamakla birlikte; sistemin değerleriyle toplumun bütünleşmesini, bireylerin de sistemi etkilemesini sağlayan bir mekanizma olarak tanımlanabilir. Bu mekanizma sayesinde, bireyler siyasal iktidarın karar alma sürecinin her aşamasında oylarıyla ya da düşünceleriyle sosyal gruplar içindeki yerini alarak kamuoyunu etkilerler. Değişen ve gelişen, en önemlisi tepki veren bir toplum, siyasal sistemin verilerini siyasal iktidara sunan bir kaynaktır. Bu yapı içerisinde bir bakıma sistem yaratılmaz; o, kendi kendini yaratır diyebiliriz.

Neden-Sonuç ilişkileri değerlendirildiğinde toplumda zaman zaman katılımın sekteye uğradığı, hatta etki-tepki ilişkisinin durduğu dönemler yaşanabilir. Toplumsal yapıyı yönlendirici konumu itibarıyla bu, siyasal iktidar tarafından bilinçli olarak yapılabilir ya da sosyal refah düzeyinin çok yüksek olması nedeniyle halkın siyasete karşı ilgisizliği şeklinde ortaya çıkar.

Bu çalışmanın amacı, siyasal katılım, siyasal

davranış, siyasal kültür ve toplumsal yapıyı inceleyerek bireyin karar alma sürecini tespit edip, siyasal iktidar yapısı ile aralarındaki bağı ortaya çıkarmaktır.

Siyasetçi kimdir? Siyaset yapmak sadece siyasetçileri mi bırakılmalıdır? Sıradan insanlarda siyasal bilinç nasıl oluşur? Siyasal iktidar ve ona bağlı kurumların siyasal ilgisizliğe etkisi var mıdır? Çalışmamızda bu sorulara yanıt bulmaya çalışırken Türkiye'deki siyasal sistem, normatif değerler ve toplumsal yapının katılımı nasıl etkilediği de belirlenecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde siyasal katılım ve demokrasilerde siyasal katılımın önemi ve yeri açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise, siyasal ilgisizlik kavramı üzerinde durulacak, siyasal katılım kavramı ile bağlantısı vurgulanacaktır. Konunun genişliği, derinliği ve sosyal olgular yumağı olması ister istemez bizi sınırlama yapmaya ve seçici olmaya zorluyor. Dolayısıyla bakış açımızı siyasal iktidarın katılım yollarını daraltması ve Türkiye gerçekleri üzerinde odaklaştıracamız.

I. Siyasal Katılım ve Çoğulcu Demokratik Yapı İçinde Siyasal Katılımın Yeri ve Önemi

1.Genel Olarak Siyasal Katılım Kavramının Kapsamı ve Yaklaşım Metodu :

Teorinin, sosyal gerçeklerle çelişkileri ortaya çıkıp yüksek bir dereceye ulaştığında olgun bir bilim adamı ve aydın olarak eksikliği "olan" da değil, teori de aramak gerekir. Böylece bilim, körü körüne ortaya atılan iddialardan arındırılarak, içimizdeki öğrenme güdüsünü geliştiren bir inanç, bir kuvvet olur. Uzunca bir zamandan beri "demokrasi teorisi" kendisini yeniden sorgulamaktadır. Demokrasinin anlamı, niteliği, yapısı ve işleyişi konularında değişik görüşler

* M.Ü. Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

ve yaklaşımlar ortaya konmaktadır. Bunun sebebi yıllardan beri siyaset bilimcilerinin uğraş alanı olan normatif ve analitik teorilerin karşısında adeta bir tepki olarak ampirik çalışmaların çıkarılmasıdır.⁽¹⁾ Ampirik yöntem; değer yargılarından uzak, olayların gözlemine, bu gözlemlerden çıkan sonuçlara dayanarak, olması gerekeni değil, "olanı" açıklamaya çalışır (2).

Demokrasiyi kalın kitapların tozlu sayfalarından alarak, sade vatandaşın günlük hayatına indirgemeye çalışan "siyasal katılım" ve "siyasal davranış" araştırmaları, geleneksel siyaset biliminin yetersiz kaldığı noktaları⁽³⁾ saptayarak, kuram ve yöntemi yeniden ele almak gerektiği konusunu tartışmaya açmıştır.

Demokrasinin klasik tanımında iktidar, gücünü yönetenlerden alır. İşte en genel, en basit tanımı ile "katılım" siyasi iktidarı kendi lehine etkilemenin bi yoludur⁽⁴⁾. Bu "etkileme"deki yol ve yöntem konusunda siyaset bilimcileri ortak bir fikirde birleşememişlerdir. Bazıları yalnızca sisteme özgü yolları kullanarak ortaya konan tutum ve davranışları katılım olarak değerlendirirken, başka bir grup araştırmacı siyasi iktidarı etkilemeye yönelik her türlü davranışı katılım olarak kabul etmişlerdir. Burada birkaç ayırma değinecek olursak, Almond'a göre katılım iki türlü olabilir ;

a) Alışagelmiş ve olağan katılım : Sistem içindeki hakları, mekanizmaları ve fırsatları legal bir şekilde değerlendirerek yapılan katılımdır. Bir siyasi partiye üye olmak ve aktif olarak çalışmak gibi.

b) Olağandışı katılım : sistemi, sisteme özgü olmayan yollarla etkilemek olarak tanımlanabilir. Siyasal sistemin beklenileni gerçekleştirememesi, toplumun istekleriyle bağdaşamayacak kadar zıtlaşması, bazı grupların kendilerini sistemin dışında görmeleri, giderek sistemi hiç kabul etmemeleri ya da olağan yollardan katılımın gerçekleşmemesi durumunda "katılım", olağandışı yollara saptırılabilir. Yasaları bile bile çiğneme, çete savaşları, devrim hareketleri bu kategoride değerlendirilebilir⁽⁵⁾.

Katılıma etki eden nedenleri araştırılması ve bunların saptanması konusunda diğer bir ayrıma göre;

a) Siyasal katılım çağdaşlaşmanın ve siyasal gelişimin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Bu görüşte, siyasal katılım bir bunalım veya bir kitlesel tepki olarak ele alınmıştır. Hatta katılım siyasi istikrarsızlık nedeni olarak incelenmiş ve siyasal gelişimin bunalıma dönüşebilecek bir sonucu olarak ifade edilmiştir⁽⁶⁾.

b) Siyasal katılıma kişisel çözümleme düzeyinde yaklaşmamak gerekir. Kişiyi oy vermeye, problemlerini siyasi mercilere yansıtmaya, siyasi gösterilerde rol almaya neden olan koşulları ve sebepleri araştırmak gerekir⁽⁷⁾.

Bazı araştırmacılar siyasal katılımı bireysel tercihlere dayanan bir olay olarak kabul ederken⁽⁸⁾, bazıları katılımın toplumsallaşmadan bilinçaltına değin uzanabilecek derinliğe sahip olduğunu iddia etmişlerdir⁽⁹⁾.

1. Esat ÇAM, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der. yay., İstanbul, 1990, s. 149.
2. Münci KAPANI, "Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar", **Bülent Nuri Esen'e Armağan**, AÜHF yay., Ankara 1977, s. 205 vd.
3. Esat ÇAM, s.149
4. İter TURHAN, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İÜİF yay., İstanbul, 1977, s. 69.

5. İter TURHAN, s.73. Ayrıca bakınız Hayrettin OKÇESİZ, **Sivil İtaatsizlik**, Afa yay., 1994.
6. Ersin KALAYCIOĞLU, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılım Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, İUSBF yay., İstanbul, 1983, s. 9 vd.
7. İbid., s. 9
8. Bu araştırmacılar arasında R. Dahl, L. W. Milbrath, Türkiye'de Ergun Özbudun sayılabilir. E. Kalaycıoğlu, s. 14.
9. Richard Rose, Harve ve Mossawir, Lewis Bowman bu görüşün savunucuları arasındadır. E. KALAYCIOĞLU, s. 14.

Bütün bu görüşlerden öte, klâsik demokrasi teorisinde katılımın mı doğal, yoksa ilgisizliğin ve katılmamanın mı daha doğal karşılanması⁽¹⁰⁾ gerektiği siyaset bilimcilerini bir hayli meşgul edecek bir tartışmadır.

2. Siyasal Katılımın Tanımı :

a. Siyasal Katılım Kavramı :

Demokrasi, siyaset bilimcilerinin ve hukukçuların masa başında oturarak kotardıkları bir kuram değildir. Yüzlerce yıllık mücadelelerden ve keskin dönemlerden geçerek kökünü ve gücünü insanın kendisinden alan, bir yüzü geleceğe dönük bu sistem günümüzde insanlığın ortak söylemi ve inancı haline gelmiştir. Halkın politik yaşama ağırlığını koymak, siyasi karar alma mekanizmasına katılmak için başlattığı demokrasi mücadelesinin tarihi temsili ve katılımcı demokrasinin kuramsal tarihi ile eşdeğerdir⁽¹¹⁾.

Katılım, demokrasinin kendi varlığı içinde anlam kazanan bir kavramdır. Fakat katılım ile neyin kastedildiği belirlenmelidir. Bu bir psikolojik tavır mıdır? Dışa vurulmuş bir davranış tiplmesi midir? Bunlardan biri ise dış hayattaki göstergesi nasıldır? Siyasi olmayan tavır ve davranışlarla ilgisi var mıdır⁽¹²⁾? Yukarıda da, belirtildiği gibi siyaset bilimcileri "katılım" ın kapsam ve niteliği üzerinde uzlaşamadıklarından, ortak bir tanım ve kuram üzerinde de birleşmemişlerdir⁽¹³⁾.

Bunun nedeni : katılımın hem gelişmekte olan, hem de gelişmiş sanayi toplumlarında demokrasinin işleyişine ilişkin çabaları içeren bir süreç olarak kabul edilmesidir. Gelişmekte olan toplumlarda demokrasinin benimsenmesi, gelişmiş ülkelerde ise yerleşik olan demokratik değer ve süreçlere ilgisizliğin ve sistemden sapmaların önlenmesi amaçlanmaktadır⁽¹⁴⁾. Öte yandan katılım, sistemin işleyişi yönünden fonksiyoneldir⁽¹⁵⁾ ve daha çok uygulamaya yönelik bir olgudur⁽¹⁶⁾.

Katılımın ilk aşamasında, katılım potansiyelinin yoğunlaşarak demokrasiyi doğuran ve onu biçimlendiren davranış şekilleri vardır. İkinci aşamasında ise toplumun yasal çizgide demokratik ilkelere göre örgütlenmesiyle başlayıp karar alma ve kontrol sistemlerinin tekellesmesini önleme, demokratik değerleri sürdürme çabası görülür⁽¹⁷⁾. Siyasal katılım, toplum üyelerinin sistem karşısındaki durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır. Zamanı geldiğinde sandık başına gidip oy kullanmaktan da öte siyasi tartışmalara katılmayı, siyasi gruplara üye olmayı, siyasi literatürü izlemeyi hatta düşünce önderliği yapmayı içine alır⁽¹⁸⁾. Katılım ile yalnızca ulusal kadere hükmedecek siyasi iktidar be-

10. Ergun ÖZBUDUN, *Türkiye'de Siyasal Değişme ve Siyasal Katılma*, AÜHF yay., Ankara, 1975, s. 5 vd.

11. Sami SELÇUK, *Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni*, Çağdaş yay., İstanbul, 1987, s. 7-15.

12. Deniz BAYKAL, *Bir davranış İncelemesi; Siyasal Katılma*, AÜSBF yay., Ankara, 1970, s. 27.

13. Kavramın tanımı ve tartışmaları için bakınız; E. Özbudun, s. 5 vd., E. Kalaycıoğlu, s. 9 vd., İ. Turhan, s. 69 vd., E. Çam, s. 153 vd.

14. Birkan UYSAL, "Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerine Ailenin Etkisi" *TODAI Dergisi*, TODAİE yay., Aralık, 1984, cilt 17, sayı 4, s. 109 vd.

15. Deniz BAYKAL, s. 153 vd.

16. Birkan UYSAL, s. 109 vd.

17. İbid. s. 109.

18. Ahmet N. YÜCEKÖK, *Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)* AÜSBF yay., s. 26.

Doğrudan demokrasi idealine sempatik bakan bazı siyaset bilimcilere göre seçimlere katılma ne gerçek bir katılımdır ne de katılım için uygun bir yerdir. Çünkü oy kullanma temsili demokrasinin de katılımcı demokrasinin de temel teorisinin bir ögesidir. S. Verba, L. W. Wilbrath bu görüşün öncülerini sayılabılır. Bkz. G. SARTORİ *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev; Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı yayını Ankara, 1993, s. 122 vd.

lirlenmez; ona bir de yön çizilir⁽¹⁹⁾. Basit bir merak-tan, yoğun bir eyleme kadar uzanan bir davranış biçimini ve düşünce alanını kapsar⁽²⁰⁾.

Tanımlama ve sınırlama zorluklarının bütün karmaşıklığına rağmen, katılımın temel çatısını oluşturan belli öğeleri tesbit etmek mümkündür. Bunların başında karar verme ile katılım arasındaki organik bağ gelir. Dolayısıyla karar vermeden, katılıma kadar geçen sürenin dikkatle ele alınması gerekir. Katılım, siyasal otorite ilişkisi için de gerçekleşen "toplumsal bir eylem" niteliğindedir. Bu yönü ile de karar alma süreci ile siyasal otorite arasındaki bağ incelenmelidir. Katılım sürecinin temel kaynağı, bireyin demokrotik değerleri benimsemesi ve bunu sürdürmeye yönelik kararlılığıdır. Bu değerlendirmeler ışığında "katılım" kavramını; otorite, karar ve bireyin siyasal sistemin değerlerine ve sürekliliğine yönelik davranışları üzerine oturtabiliriz. Katılım, sistemi kucağı olan bir mekanizmadır⁽²¹⁾. Siyasal katılım her şeyden önce bir siyasal davranıştır⁽²²⁾.

b. Siyasal Davranış:

Siyasal katılımı siyasal davranış bağlantısı incelenirken bireyin açıkça ve nesnel olarak yaptıkları davranışlar ve bunların nedenleri üzerinde durmak gerekir. Çünkü siyasal davranışın saptanması, siyasal katılım yoğunluğunun belirlenmesine olanak sağlayarak sistemin ne derece sağlıklı işlediği sorununa ışık tutar; toplumun durağan görüntüsünü yansıtarak sosyal değişimi izlememizi sağlar. Böylece kişinin sosyal, kültürel, ekonomik yaşantısının siyasal davranışı nasıl etkilediği belirlenir⁽²³⁾.

İnsanın sosyal çevresinden gelen dürtüler, algı süzgecinden geçtikten sonra bir tepki olarak ortaya

ıkar. Bu açıdan siyasal davranış, çevreden gelen siyasal dürtüler ile sahip olduğumuz eğilimlerin bir fonksiyonudur⁽²⁴⁾. Siyasal davranış basit ve sıradan bir hareket olmayıp aynı zamanda o harekette bulunan açısından sözkonusu davranışın nedenlerini ve davranışta bulunana rehberlik eden düşüncelerin neler olduğunu da içeren⁽²⁵⁾ psikolojik bir yoğunluğun ifadesidir⁽²⁶⁾. Siyasal davranış insanın içinde yaşadığı siyasal topluma karşı gösterdiği tepkiler olarak tanımlanabilir.

Siyasal katılım değişik davranış biçimleriyle kendini gösterir ve bunlar arasında bir hiyerarşi yapmak mümkündür. Dahl'in sıralamasına göre bu hiyerarşi, a- merak, b- ilgi, c- bilgi, d- eylem şeklindedir⁽²⁷⁾.

Toplumda herkes aynı düzeyde siyasal katılım göstermez; esasen katılım, siyasal davranışın yönünü ve yoğunluğunu saptayan siyasal koşullardır. Çünkü birey ile siyasal otorite arasındaki etki-tepki ilişkisi o toplumun siyasal davranışlarının temellerini oluşturur⁽²⁸⁾. Siyasal davranışın derecesi cinsiyet, yaş, kentleşme, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik statü, kitle iletişim araçlarının izlenmesi gibi pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir. Bu değişken etkenler siyasal kaynaklar olarak adlandırılabilir⁽²⁹⁾.

Bireyin siyasal alandaki etkinliği değişkenlik gösterir. Bunlar;

a) Herhangi bir siyasal kaynağa sahip olma,

b) Sahip olunan kaynakların nitelik ve çeşitlerinin birbirlerini tamamlayabilecek biçimde ilişki içinde olmaları,

19. Ahmet N. YÜCEKÖK, s. 24 vd.

20. Münci KAPANI, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi yay., Ankara, 4. Basım, 1988, s. 131.

21. Birkan UYSAL, s. 110-11.

22. Deniz BAYKAL, s. 22 vd.

23. Esat ÇAM, s. 150-151; Ahmet N. YÜCEKÖK, s. 13 vd.

24. Deniz BAYKAL, s. 30.

25. Ersin KALAYCIOĞLU, s. 15.

26. Ahmet N. YÜCEKÖK, ve s. 11; Deniz BAYKAL, s. 29.

27. Deniz BAYKAL, s.31; Münci KAPANI, *Politika Bilimi*, s. 131. Farklı gruplandırmalar için bakınız. İ. TURHAN, s. 43; E. ÇAM, s. 152; D. BAYKAL, s. 33.

28. Ahmet N. YÜCEKÖK, s. 11.

29. Bu değişkenlerin detaylı açıklamaları için bakınız. D. BAYKAL, *Bir Davranış İncelemesi, Siyasal Katılma*. AÜSBF yay., 1970.

c) Siyasal kaynakların sınırlandırılması,

d) Siyasal kaynakların nasıl eyleme dönüşeceği konusundaki düzenlemeler,

e) Siyasal bilgi düzeyi⁽³⁰⁾.

gibi etmenlerdir.

Bunların hepsi de birbirleriyle bağlantılıdır, hatta birbirinin içinde gibidir. Fakat en önemli etken psikolojik olarak kişideki "etkinlik duygusu" dur. Etkinlik duygusu, kişinin kendi davranışlarıyla çevresine ve olayların akışına etkide bulunabileceği inancını ifade eder. Etkinlik duygusunun güçlü ya da zayıf olmasına göre siyasal davranışın yoğunluğu düşmekte ya da artmaktadır⁽³¹⁾. Bütün bu değişken faktörler, siyasal davranışın düzeyini ve yönünü belirlediği gibi siyasal kültürün tabanını oluşturmaktadırlar.

c. Siyasal Kültür :

Siyasal Sistem - Siyasal davranışlar, toplumda bir üst yapı kurumu olan siyasal ve toplumsal kültürün bir verisidir. Bu tanımda siyasal kültürün sistemi yarattığı ve biçimlendirdiği düşüncesi egemendir. Genel kültür ile sürekli bir etkileşim içinde olan siyasal kültür, toplumsal kültürün bir alt kümesi olarak değerlendirilebilir. Toplumsal kültür nasıl sosyal yaşamı yönlendiriyorsa, siyasal kültür de siyasal hayata yön çizer, anlam ve bütünlük kazandırır.

Toplumsal yaşantı bireyin davranışlarını nasıl etkiler? Bunun bir sonucu olarak da sistemi yaşatan kurumlar nasıl etkilenir ve bu etkileşim siyasal davranışlara yeniden nasıl yön verir? Bütün bu soruları siyasal kültür-genel kültür bağlantısı ile açıklayabiliriz. Toplumla kültür arasındaki karşılıklı etkileşim süreci birbirine geçmiş unsurlarla birlikte çok karmaşık bir yapıya sahiptir⁽³²⁾. Toplumsal kültürün köklerine inilemese bile, bunu etkileyen faktörleri ve kül-

tür değişimini inceleyerek siyasal kültürü belirleyici unsurları saptayabiliriz. Siyasal kültür, bir toplumun maddi koşullarından, genel kültürden, siyasal iktidarı elinde bulunduranların tercihlerinden ve toplumsal olaylardan etkilenir⁽³³⁾. Bunlar incelendiğinde; geleneklerin, toplumsal kurumlarını yurttaş isteklerinin ve ortak çıkarların birbirleriyle uyum ve düzen içinde olduğu, bu düzenin bir rastlantı olmadığı, siyasal ve toplumsal kültürün açık ilişkiler ağının meydana gelmesi ile belirlendiği görülür⁽³⁴⁾.

Siyasal kültürün hem toplumun inanç, tutum ve siyasal davranışlarının bütünlüğü bakımından⁽³⁵⁾ hem de siyasal değişkenlerin tüm etkilerini üzerinde taşıması nedeniyle⁽³⁶⁾ sistem içinde iki ana işlevi vardır. Birincisi siyasal kültür belli davranışları standartlaştırarak siyasal sürecin işlemlerini kolaylaştırır; ikincisi de siyasal sistemin benimsenmesini sağlayan bir araç olarak ortaya çıkar⁽³⁷⁾.

Siyasal kültür düzeyinin yüksek ya da düşük olması da bize siyasal davranışların yönünü belirleme hakkında bilgi verir. Esasen bir toplumda siyasal kültür, toplumsal genel kültürün bir türevi ise o sistem sağlıklı işler ve bizi sağlıklı sonuçlara götürür. Türkiye'de siyasal kültür genel kültürün alt kümesi değildir. Bireyin siyasete yaklaşımı, siyasal sorunlar bazından çok siyasal liderlere ve partilere yöneliktir. Toplumun büyük bir kesimi kendi gerçek çıkarlarının bilincine varmaksızın seçime katılır. İşçi sınıfının bir bölümü ile gecekondü kesimindeki çoğunluğun sağ eğilimli partilere oy vermesi bunun açık bir örneğidir⁽³⁸⁾.

3. Siyasal Katılımı Etkileyen Faktörler :

Yapılan sosyolojik araştırmalarda siyasal otorite ve siyasal kültür bağlantısına da etkili olarak pek

30. Ersin KALAYCIOĞLU, s. 16 vd.

31. Münci KAPANI, *Politika Bilimi...*, s. 133.

32. Ahmet N. YÜCEKÖK, s. 12; Esat ÇAM, s. 157.

33. İter TURHAN, s. 40 vd.

34. Ahmet N. YÜCEKÖK, s. 13.

35. İter TURHAN, s. 33 vd.

36. Deniz BAYKAL, s. 128.

37. İter TURHAN, 33 vd.

38. Münci KAPANI, *Politika Bilimi...*, s. 138 vd.

çok değişkenin katılımı etkilediği tespit edilmiştir. Şüphesiz toplumda herkes politikaya karşı aynı düzeyde ilgi göstermez. Bireysel nitelikler, çevresel, psikolojik etkenler, genel kültür, sosyo-ekonomik yapı katılımın yoğunluğunu ve niteliğini etkilemektedir. Burada, başlı başına ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek kadar derin ve kapsamlı olan bu konular üzerinde durulmayacak; yalnızca belli tespitler ve değişkenleri belirlenecektir.

Siyasal katılımı en çok etkileyen faktörler sırasıyla; eğitim, -özellikle gelişmekte olan ülkelerde en önemli değişken olarak-cinsiyet, cinsiyetin diğer bir değişkeni olarak eğitim düzeyi, yaş, kırsal ya da kentsel yaşam, kitle iletişim araçlarını izleme, belli bir sosyal yada siyasal gruba üye olmak... şeklinde sıralanabilir⁽³⁹⁾.

- Aile, siyasal toplumu etkileyen, siyasal kültürü biçimlendiren temel etkidir. Kişinin temel değerleri biçimlendiren; kamu tarafından denetlenmesi en zor kurum olarak muhafazakârlığın, rekabetçiliğin, kişisel reaksiyonların kaynağı olarak görülmektedir. Siyasal seçkinlerin, siyasetle yakından ilgilenen ve eğitim düzeyi yüksek ailelerden geldikleri tespit edilmiştir⁽⁴⁰⁾.

- Siyasal katılım yaşla orantılı olarak artmaktadır. Genç kitleler daha çok uç siyasal eğilimlere ilgi duyarken⁽⁴¹⁾ orta yaşlılar ve yaşlılar ılımlı, merkezî yetçi görüşleri benimsemektedirler. Ayrıca yaş ilerledikçe siyasal sürece karşı güvenin azaldığı ve şüpheliğin arttığı evrensel olarak tespit edilmiştir⁽⁴²⁾.

- Kadınlarda-özellikle evli ve kentlerde yaşayan kadınlarda- oy verme oranı yüksek olmakla bir-

likte, oy verme dışındaki diğer katılım boyutlarına ilgi azdır. Eğitim düzeyi arttıkça kadınların siyasete ilgileri de artmaktadır. Fakat Türkiye'de yapılan araştırmalarda kentte yaşayan, her türlü eğitim olanaklarından yararlanan buna bağlı olarak sosyo-ekonomik düzeyleri yüksek olan kadınların da siyasal faaliyetlere fazla katılmadıkları tespit edilmiştir. "Bu durumda kadınların siyasal katılım azlığının, geleneksel anlayış yadsınarak açıklanamayacağı görülmektedir"⁽⁴³⁾.

- Eğitim, meslek ve cinsiyetle bağlantılı olarak olayları ve kişileri etkileyebilme ve kontrol edebilme duygusu yükseldikçe siyasal katılım oranı da yükselmektedir.

- Toplumdaki siyasal çatışmalar ve problemler de siyasal katılımı hem hızlandıran hem de yoğunlaştıran bir faktör olarak görülmektedir⁽⁴⁴⁾.

Katılımı en çok olan gruplar :

- Boş vakti olanlar,
- Erkekler,
- Eğitilmişler,
- Şehirleşenler,
- Orta yaşlılar,
- Evliler,
- Yüksek statü ve gelir sahipleri,
- Kurumlara üye olanlar⁽⁴⁵⁾,

şeklinde sıralanabilir.

Bireysel ve çevresel faktörlerin dışında katılımı en çok etkileyen "toplumsallaşmadır"⁽⁴⁶⁾. "Ulusal

39. Ersin KALAYCIOĞLU, s. 16 vd.

40. İter TURHAN, s. 56 vd.; Birkan UYSAL; s. 115.

41. Esat ÇAM, s. 154.

42. İter TURHAN, s. 54.

43. Türkiye'de kadınların siyasete katılımı konusunda bkz., Bihterin DİNÇKOL, "Siyasal Yaşamda Türk Kadını", **Argumentum**, yıl 3, sayı 34, s. 606.

44. Türkiye'de kadınların siyasete katılımı konusunda bkz., Bihterin DİNÇKOL; "Siyasal Yaşamda Türk Kadını", **Argumentum**; yıl 3, sayı 34, s. 606.

45. Esat ÇAM; s. 156.

46. Ahmet N. YÜCEKÖK, s. 30. Bu gruplandırma çağdaş çoğulcu demokrasiyi benimsemiş, gelişmiş sanayi toplumlarındaki araştırmaya göre yapılmıştır.

47. İter TURHAN, s.47; Ahmet N. YÜCEKÖK; s. 17 vd

zdeleşme⁽⁴⁷⁾ olarak da tanımlanan bu kavram, dikey ve yatay boyutu ile toplumsal gelişimin ve siyasal sürecin sağlıklı işleyip işlemediğinin de bir göstergesidir.

Siyasal toplum, üyesi olduğu bir toplumu algılayan, aynı siyasal otorite tarafından yönetilen insan kitlesinin varlığı ile belirir. Siyasal toplumun oluşması, kişinin siyasal topluma değer vermesine bağlıdır⁽⁴⁸⁾. Toplumsallaşma, kişinin içinde yaşadığı toplumda ya da toplumun alt gruplarında geçerli olan değer yargılarını, davranış kurallarını öğrenerek⁽⁴⁹⁾ bireyin kendini toplumun, dolayısıyla ulusun bütünlüğünün bir parçası saymasıdır⁽⁵⁰⁾. Genel kültür ile siyasal kültür arasındaki ilişki de gözetilecek olursa siyasal toplumsallaşma, bireyin siyasal kültür edinme sürecidir.

Eğer kişi kendini ulusal devletin bir üyesi saymayıp, bağlı da hissetmiyorsa o toplumda siyasal gelişim; çok sert hareketlenmelerle dolu, ıstıraplı ve sürüşmeli bir sürece sahne olacaktır⁽⁵¹⁾.

Sonuç olarak, siyasal katılım toplumsal bütünleşmenin zayıflığı ya da gücü ile ilgili görülmektedir. Herhangi bir şekilde toplumla ya da bir grupla etkin ilişki içindeki birey siyasal yaşamda da genellikle daha etkin olmaktadır. Toplumla bütünleşme siyasal ilgiyi de arttırmaktadır⁽⁵²⁾.

4. Çoğulcu Demokratik Yapı İçinde Siyasal Katılımın Yeri ve Önemi

a. Elitist Görüş :

Demokrasi kuramı, tüm ergin yurttaşların özgür iradeleri ve bireysel tercihleri ile toplumun yönetimine eşit bir biçimde katılmalarını öngörür. Fakat kuram, siyasal katılım ve siyasal davranış açılarından incelendiğinde, bu öngörünün gerçeklerle pek bağdaşmadığı ortaya çıkmaktadır. "Olan", teoriyi doğrulamadığı için klasik demokrasi varsayımı kabul edilemez. sisteme bu görüş açısıyla yaklaşan siyaset bilimcilerine göre; demokraside halkın rolü az ve sınırlıdır.

Toplumda politika ile hiç ilgilenmeyen, siyasal karar alma mekanizmasına hiç katılmayan oldukça geniş bir ilgisizler grubu vardır. Öte yandan siyasal sürece katılanlar da her zaman özgür iradeleriyle davranmazlar⁽⁵³⁾. Kısaca demokrasi halkın, halk için yönetimi olarak tanımlanamaz. Gerçekte siyasal otoriteyi elinde bulunduranlar-ki bunlar genelde bir grup elittir-siyasal karar alma yetkisine sahiptirler. Demokrasideki asıl sorun bu azınlığın iktidara gelişi, orada kalışı ve sorumlulukları noktasında düğümlenir. Toplumun yönetem-yönetilen ikilemi ile değerlendirilen bu görüş, demokrasiyi bir yönetici seçimi olarak ele alır. A.B.D.'de ve Avrupa'da siyasal bilimcilerini yeni tartışmalara sürükleyen bu görüşün savunucularındaki ortak yön "elitçilik" tir. Peki, elit kimdir? Siyasal alanda özel bir çaba göstermesiyle ayırıldıkları belli bir toplumun yönetimini tekeline alan ve üyeleri arasında bir bağdaşımından başlayarak, tutum, grup bilinci ve ortak hedeflere yönelmeyle açığa çıkan, bir birliğe kadar ulaşan, kişisel özellikleri açısından homojen bir gruptur.

47. Deniz BAYKAL; s. 42. Deniz Baykal "ulusal özdeşleşmeyi" katılımı arttıran değil, katılımın niteliğini değiştiren bir faktör olarak ele almıştır. Kapani ise, toplumsallaşmanın psikolojik yönünü "siyasal etkinlik duygusu" olarak tanımlamıştır. Bknz., Münci Kapani, Politika Bilimi... s. 133 vd.

48. İter TURHAN, s. 40.

49. İter TURHAN, s. 47.

50. Ahmet N. YÜCEKÖK, s. 17.

51. İbid, s.17.

52. Esat ÇAM, s. 155.

53. Yapılan araştırmalar göre, kişiler siyasal kararlarını alırken; evli kadınlar kocalarından, bekârlar ailelerinden, bağlı oldukları meslek gruplarından ve üyeleri oldukları sosyal ya da siyasal grupların tercihlerinden etkilenmektedir. D. Baykal, s. 151 vd.

Siyasal yönetimin yapısı ne olursa olsun, anayasal mekanizme nasıl işlerse işlesin, her siyasal sistem oligarşik bir yapıya sahiptir. Yönetici azınlığın bağımsızlığı hiçbir ülkede değişmez ve anayasalar ancak bu temel gerçeği örtmeye yararlar⁽⁵⁴⁾.

Demokrasi kuramında elitist görüşün öncülüğünü yapan Joseph Schumgeter'e göre; demokrasilerde halkın rolü, toplumu yönetecekleri, oyları ile iktidara getirmekten ibarettir. demokrasinin kurumsal düzenlemesi de budur. Halkın seçimden seçime kendisini yönetecek olanları belirlemekten öteye bir aktivitesi olamaz. Demokrasilerde yönetici elit grupların ve liderlerin rolü küçümsenmemelidir. Çünkü sistemin ilkelerini benimsemiş ve inanmış yetenekli liderlerin varlığı, demokrasinin güvencesi sayılır. Halkın siyasal rolü sadece seçimlerde önem kazanır ve buradaki asıl amaç, halkın siyasal katılımı değil, yönetici lider grubunun belirlenmesini sağlamaktır. Demokrasi çok zor bir yönetimdir ve elit grupların onun yozlaşmasını ve çoğunluğun hegemonyasına dönüşmesini önler⁽⁵⁵⁾.

Kısaca elitist görüşe göre, halkın kendi kendini yönetmesi olarak tanımlanan demokrasi anlayışını pratikte gerçekleştirmek imkânsızdır. Aslında demokrasi seçilmiş elit grupların yönetimi olarak nitelendirilebilir. Öte yandan kitlelerin büyük ölçüde siyasete katılmamaları önemli bir eksiklik değildir. Aksine sistemin işleyişine istikrar sağlamak bakımından olumlu ve yararlı sayılabilir. Katılım açısından, siyasal alanda faaliyet göstermek; uzmanlık, yetkinlik, profesyonellik ve deneyim gerektirir. Halk unsurunun ağırlık kazanması demokrasinin dozunu belki arttırır fakat sistemin düzenli ve kararlı işleyişini de tehlikeye sokabilir⁽⁵⁶⁾.

b. Katılımcı Görüş :

Demokratik elitizm kuramını sert bir dille eleştirerek elitizm teorisinin temelinde siyasal ve ideolojik tercihlerin yattığını öne süren katılımcı görüş toplumun tüm üyelerinin siyasetle ilgilenmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü gerçek demokrasi ancak halkın geniş ölçüde ve çeşitli yollarda politik sürece katılması ile mümkündür. Yapılan araştırmalardan demokrasinin "halk tarafından yönetim"i idealini doğrulamayacak düzeyde sonuçlar çıkarmak, bunun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez.

Halkın ilgisizlik, bilgisizlik ve yabancılaşma gibi nedenlerle siyasete katılımın düşük olduğunu gösteren bulgular, sadece belli toplumsal koşullar içinde varolan bir durum belirtir. Toplum sürekli bir değişim içinde olduğundan, "olgu" sabit bir veri olarak değerlendirilemez. Kitlelerin üzerindeki uyumsuzluk, bilgisizliği, siyasete yabancılaşmaya neden olan etkenleri ortadan kaldırmak, siyasete katılma yollarını açacaktır.

Elitistlerin, bilgisizlik, kararsız, bilinçsiz halk yığınlarının demagoglarca kandırılarak anti-demokratik akımlara kolayca alet edilmeleri yolundaki endişeleri boş bir rüyadır. Siyasal kararların alınmasında halka söz vermek; demokrasiyi zayıflatmaz, aksine güçlendirir⁽⁵⁷⁾.

Demokrasiyi geliştirmenin tek yolu, kitlelerin siyasal karar alma sürecine en geniş ölçüde katılımını sağlamaktır. Sistemin temeli halka dayanır. Rejimi yaşatacak ve ona sahip çıkacak olan da halktır. Psikolojik olarak "iktidar olgusu" ele alındığında, geleneksel bir şekilde siyasi yönetimi elinde tutan elit grup, siyasal güce de tek başına sahip olmak isteyeceğinden toplumun alt gruplarının siyasete katılmalarını istememesi çok da aykırı bir tutum değildir. Fakat

54. Murat ÖNDERMAN, "Siyasal Elitizm Kuramı", *Argumentum*, Haziran, 1991, cilt 1, sayı 11, s. 157 vd.

55. Münci Kapani, *Politika Bilimi...*, s. 111-130.

56. Esat ÇAM, s. 154; Münci Kapani, *Demokratik Teori Alanında...*, s. 210 vd. Demokrasi teorisinde elitizm kuramını savunan siyaset bilimcileri arasında C. Sartori, Willam Kornhouser, Raymond, Aron, Lipset, Almond, Verba, Lasawell sayılabilir.

57. Münci KAPANI; *Demokratik Teori Alanında...* s. 211 vd.

bu halde iktidarı elinde tutan demokrasiye değil, "güç" e inanmıştır.

c. Türkiye'de Eğilim :

Türkiye'de tek parti dönemi sona erdikten sonra siyasal yaşamı derinden etkileyen gelişmeler olmuştur. CHP'den ayrılan ve tüccar ve eşrafın çıkarlarını koruduğunu söyleyen bir grup DP'yi kurmuş, 1950 seçimlerinde büyük bir oy farkıyla iktidar olmuştur. Ellili ve altmışlı yıllarda yapılan seçimlerde milletvekili olanların toplumsal kökenlerine bakıldığında genel bir değişim olduğu gözlenir. Bu değişim ile merkezdeki stratejik rolleri dolayısıyla uzunca bir süre siyasi karar alma mekanizmasında oldukça etkili olan bürokrat kesimin gücü sınırlanmış, toplum-devlet ilişkiler ağı da değişmiştir. 1950 seçimlerinde verdiği oy ile siyasal iktidarı değiştirebileceğini kavrayan halk, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar verilen oy desteğine karşılık merkezden hizmet talebinde bulunmuştur. bu taleplerin kısmen de olsa tatmini ile yaşam biçimi değişen yurttaşın siyasete ve bürokrasiye bakış açısı da değişmiştir. Katılım açısından özellikle serbest meslek gruplarından olan kişilerin siyasal alanda daha etkin bir tutum izledikleri görülmektedir.

1960 sonrasında çıkar gruplarının örgütlenmesi, işçi, işveren sendikalarının gelişmesi, özellikle demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak siyasal partilerin çoğalması, mevcut ilişkiler ağını karıştırmıştır. Altmışlı ve yetmişli yılların Türkiye'si nüfusun hızla arttığı, kent problemlerinin çoğaldığı, ekonomik ve siyasal çıkar çatışmalarının çok üst düzeylere çıktığı bir ülke, görünümündedir. Kısa ömürlü koalisyonlar, siyasal partiler arasındaki gerilimli iktidar mücadeleleri, ekonomik bunalımlar sistemi adeta istikrarsızlığın içine itmiştir⁽⁵⁸⁾.

Sosyal, ekonomik, siyasal sürecin oldukça bu-

nalım yarattığı ülkemizde, siyasal partilerin, temel felsefeleri ve dünya görüşleri bakımından çok farklı iki değişik demokrasi anlayışını savundukları görülmür. Sağ kanadın temsilcileri olan partiler, "demokratik elitizm" olarak adlandırılan kuramı benimserken; demokratik sol kanadın sözcüleri katılımcı demokrasi anlayışının yanında yer almışlardır. Sağ partiler politik alanın oldukça dar tutulmasından yanadırlar. Seçimler yoluyla ulusal irade bir kez belirlendi mi, sonrası TBMM'nin ve hükümetin işidir. Politikayı yalnız politikacılar yapmalıdır. Toplumun oy kullanmak dışındaki siyasal etkinlikleri iktidarın "icraatını" engeller. Bu görüşlerin de ötesinde sağ partiler genellikle yalnız siyasal katılım alanını değil, demokratik özgürlükler alanını da kısıtlayıcı bir anlayışı savunurlar. Özellikle düşünce ve örgütlenme özgürlüğünü daraltarak tehlikeli gördükleri karşıt düşünceleri iktidar yarışının dışını tutmak gerektiğine inanmışlardır. Kısaca onlara göre "demokrasinin fazlası zararlıdır".

Katılımdan yana olan demokratik sol çizgideki partiler, özellikle demokratik baskı gruplarının siyasal yaşamdaki etkinliğinin artırılmasından ve halkın yönetime karşı daha duyarlı, daha ilgili ve etken olmasından yanadırlar. Çünkü siyasal katılım yolları ne kadar açık tutulursa ve halka söz verilirse, demokrasi de o ölçüde yerleşme ve kökleşme olanağına kavuşacaktır.

Bizde, elitist görüşü savunanların Aron'un, Sartori'nin görüşlerinden etkilendiklerini söylemek oldukça zor bir olasılıktır. Ne var ki bu görüş benzerliğinin bir raslantı olduğu da söylenemez. Bu bize, bilimsel kuram olarak öne sürülen bazı görüşlerin gerçekte de belli bir tercihi ve ideolojiyi yansıttığını gösterir. Katılımı asgari düzeyde tutmak isteyen elitçi demokrasi temelde tutucu⁽⁵⁹⁾ bir görüştür. Halkın ve sosyal grupların yönetime etkin bir biçimde katılma-

58. Ersin KALAYCIOĞLU, s. 78-80. Ayrıca az gelişmiş ülkeler ve Türkiye sorunu için bkz. Münici KAPANI, **Kamu Hürriyetleri**, yenilenmiş 6. bası, Ankara 1981.

59. Aynı terim için bakınız, Esat ÇAM; s. 153 vd.

60. Münici KAPANI; Demokratik Teori Alanında; s. 215 vd.

ları gerektiğini öngörenlerin yaklaşımı ise ilerici ve radikal bir anlayış olarak nitelendirilebilir⁽⁶⁰⁾.

Sayısal katılım ve depolitizasyon konusunda Türkiye açısından ele alınması gereken bir diğer konu demokrasi sürecinin zaman zaman kesintiye uğramış olmasıdır. Çünkü her ara rejimde siyasal katılım mekanizmaları, toplumsal ve siyasal dinamikler dar bir özgürlük anlayışından yara almıştır. "Kolay ve kestirme gibi görünen"⁽⁶¹⁾ fakat "demokrasiyi kurtarma" adına sapılan yollar demokrasinin özünü zedelemekten öteye gidememiştir.

II. Siyasal İlgisizlik

1. Genel Olarak:

Gelişmiş ülkelerde siyasal yaşamda raslanan kimi belirtiler toplumda genel bir "politikaya karşı ilgisizlik" olgusunu gündeme getirmiştir. Politik çatışmaların yumuşayarak bir seyir izlemesi, partiler arasındaki derin görüş ayrılıklarının kalkması, oy kullanma oranındaki düşmeler öncelikle batı ülkelerinde kitlelerin politikadan uzaklaştığı ve bunun sebepleri üzerinde durmak gerektiği varsayımını kuvvetlendirmiştir.

Siyasal ilgisizlik (depolitizasyon), siyasal iktidar ile sosyal gruplar ve toplum arasındaki etki-tepki ilişkisinin belli durumlarda kopması ve o zamana değin süren diyalogun bir an için bile olsa kesilmesidir. Geçici de olsa, bu zaman dilimi içinde topluma durağanlık ve suskunluk hakimdir⁽⁶²⁾.

İlgisizlik başlıca iki şekilde kendini göstermektedir:

- Bireyin ya da sosyal grupların siyasal katılım eylemlerinde bir düşme gözlenir;
- Bazı sebepler, katılımın birey için ifade e

ttiği anlamını değiştirir ve buna paralel olarak katılım eyleminin yolunda ve yönteminde bir değişim görülür.

Siyasal ilgisizliği, sistemin çelişkilerinin ve aksaklıklarının bir göstergesi olarak kabul eden görüşler de vardır⁽⁶³⁾. Fakat dünya konjektörüne bakıldığında; az gelişmişlik ve gelişmişlik düzeyine göre toplum yapılarına bağlı olarak depolitizasyon olgusu da farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde siyasal ilgisizliğin toplum koşullarına paralel olarak belirdiği görülürken, bu olgu gelişmekte olan ülkelerde yasal düzenlemeler ve siyasal iktidar sahipleri tarafından sağlanmaktadır. Birinci halde kendiliğinden oluşan bir ilgisizlik, ikincisinde ise siyasal katılım yollarının yasalarla tıkanarak, yaratılmaya çalışılan yapay bir ilgisizlik sözkonusudur⁽⁶⁴⁾. Çağdaş toplumlarda, bir davranış biçimi ve tavır olarak görülürken, gelişmekte olan toplumlarda kasıtlı bir politikadan arındırma işlemi sözkonusudur.

2. Bir Değişim ve Gelişim Sonucu Olan siyasal İlgisizlik:

"Sanayi Devrimi" ni tamamlamış, demokratik rejimin yerleştiği modern batı toplumlarında siyasal ilgisizlik, kendiliğinden beliren hatta varılan bir sonuçtur. Siyaset bilimcilerine göre yaşam düzeyindeki yükselme ve bolluk ortamına varmak kişiyi siyasal iktidarın karar alma sürecine etkin olma duygusundan uzaklaştırmaktadır.

İlgisizliği, "gelişme" kavramı ile açıklayan bu görüşe göre; toplum ne kadar refah içindeyse, katılım da o oranda düşmektedir. Çünkü bu durumda düzeltilmesi talep edilen sivil noktalar ortadan kalkmış ve halkın elde etmek istediği haklar önemini kaybetmiştir⁽⁶⁵⁾. Şüphesiz bu durum katılımın yoğunluğunu

61. Münci KAPANI, Kamu Hürriyetleri, s. 191.

62. Mehmet AKAD, "Siyasal İlginin Zayıflaması" **Hıfzı Timur'un Anısına Armağan**, İstanbul 1979 (Ayrı Basım), s. 3 vd.

63. Deniz BAYKAL, s. 155 vd.

64. Mehmet AKAD, s. 4.

65. Mehmet AKAD, **Siyasal İlginin** s. 6.

büyük oranda etkilemektedir. Acaba "günlük yaşantısında mutlu ve geleceğine güvenle bakan kişiler siyasetle ilgilenmek" ten vaz mı geçmiş sayılacaklar? Bu görüşü büsbütün kabul etmek mümkün değildir.

Bireysel katılımın en önemli aracı olarak görülen oy kullama oranlarındaki düşüşlerin geçici ve kısa dönemli olduğu ispatlanmıştır. Ekonomik gelişmeler uzmanlaşmayı, örgütlenmeyi ve grup farklılaşmasını geliştirmiş ve örgütlü katılımı yoğunlaştırmıştır. Bu yönü ile gelişmiş ülkelerde siyasal katılım konusunda yol ve yöntem farklılaşması gözlenir. Çünkü toplum, kendi küçük çatışmalarından çıkarak dünyaya karşı maddi dayanışmanın önemini kavramıştır. Öte yandan halkın önüne çıkan sorunlar giderek daha teknik ve daha karmaşık bir hal almaktadır. Kitleler kendi anlayışlarını ve bilgilerini aşan sorunlar karşısında ürtmekte ve bunların çözümünü uzmanlara bırakmaktadırlar.

Örgütlenmiş sivil toplum aşamasını çoktan gerilerde bırakmış çağdaş toplumlarda politik faaliyet alanı çok geniştir; karar ve etki merkezleri de bunun paralelinde çoğalmıştır. Dolayısıyla birey, alınan kararlar karşısında tekbaşına değildir. Sosyolojik yasalara uygun olarak ortaya çıkan ve varlığını herkese kabul ettiren baskı grupları, bireylerle siyasal iktidar arasındaki diyalogu uzlaşma zeminine taşıyan temel araçlardır⁽⁶⁶⁾.

Bugün batı toplumları için "depolitizasyon" değil, "politizasyon" daha doğru ve güçlü bir teşhistir. Klasik katılım yolları değişmiş ve gelişmiştir. Mitingler, sokak yürüyüşleri, gösteriler herşeyden önemlisi medyanın siyasal iktidara karşı duyarlılığı ilginin hep diri tutulduğunu göstermektedir⁽⁶⁷⁾.

3.Siyasal Katılım Yollarının Tıkanması Sonucu Siyasal İlgisizlik ve 1982 Anayasası Çerçevesinde, Türkiye Örneği :

Her siyasal rejim, o rejimde yoğunluk dereceleri değişen siyasal faaliyette bulunabilecek bireylerin kimler olabileceğini yasal ya da siyasal sınırlarla belirler. Anayasa, Siyasi Partiler Kanunu, Dernekler Kanunu gibi hukuksal düzenlemeler bu sınırlamaların, ifadelerini bulduklara başlıca kaynaklardır. Siyasal fırsat yapısı olarak da adlandırılan bu normlar dizisi, devletin dayandığı temel ilkeleri açıkladığı gibi, sosyal-siyasal kurumların kuruluş ve yaşayışlarını da düzenler. Bireyin bu kurumlarla nasıl ilişki kuracağını belirtir⁽⁶⁸⁾.

Demokratik ilkeleri benimsemiş dahi olsa hukuk sisteminde yasaklayıcılığı ön planda tutan ve katı ilkelerle düzenlemeye giden devletlerde siyasal katılım yollarının tıkanmasından bahsedilir. Esasen bu bir siyasal tercihtir; yöntemli bir çalışma ile toplumu siyasetten arındırma amacı vardır. Bunun gerekliliğine inanan ve fikir öncülüğünü yapan Michel Debre'ye göre"... çok sayıda yurttaşın siyasal tartışmaya katıldığı ulus, bir devlet için yıkılma günleri yaklaşmış demektir. Demokrasi, devlet sorunlarının çözümüne halkın duyguları ve tutkularıyla çare aranması değildir"⁽⁶⁹⁾. Sıradan insanın siyasetle ilgilenmesinin gerekli görülmediği, oy kullanmanın da temel bir yurttaşlık görevinden öteye geçmediği yolundaki bu görüş katılımın siyasal istikrarı ve dengeyi bozacağı, demokrasi adına bunlardan vazgeçilebileceği düşüncesine dayanmaktadır.

Siyasal iktidar ve onun icraatları için istikrar ve denge savunulurken halk tarafından demokrasi fikri reddedilmiştir. Politik alan daraltılır, siyasal katılım yolları tıkanır, birtakım önlemler alınır, yasaklar konur. Çünkü siyasal iktidar demokrasinin yalnız-

66. Siyasal iktidar ve baskı gruplarının ilişkileri için bkz. Mehmet AKAD; **Çoğulcu Demokrasilerde Siyasi İktidar ve Baskı Grupları**; Z yay., İstanbul, t. y.

67. Müneci KAPANİ, **Politika Bilimi**..., s. 136 vd.

68. Mehmet AKAD; **Siyasal İlginin** s. 8 vd.

69. Mehmet AKAD; **Siyasal İlginin** s. 22 vd.

ca kendisi için varolduğuna inandığından halkın politikaya fazla yakın olmasını istemez.

Türkiye'de 1982 Anayasası buna en iyi örnektir. Bireysel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamalar, örgütlenme yasakları, siyasi partilere getirilen yasaklar demokratik kitle örgütleri; sendika, dernek, baro, oda, giderek vakıf kuruluşlarının önüne sürülen antidemokratik düzenleme ve yasaklar, "halkı politikadan arındırma" anlayışını yansıtmaktadır. Anayasakoyucu demokrasinin fazlasını sindiremeyen bir toplum yapısına sahip olduğumuza inanmıştır. 1982 Anayasasının düzenlemeleri doğrudan siyasal katılımı hedefleyen, siyasetin yaygınlaşmasını önleyen engellemelerle doludur. Aşağıda daha ayrıntıları ile açıklamaya çalışacağımız bu düzenlemeler güdümlü bir depolitizasyon olgusu içinde yaşadığımızın açık, somut ve yalın bir göstergesidir⁽⁷⁰⁾.

III. 1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Depolitizasyon Olgusu

1. Genel Olarak 1982 Anayasası :

12 Eylül ara rejiminden sonra, demokrasiye geçişin ilk sınavını veren halkımız, 6 Kasım 1982 Anayasa referandumunda yüzde 91.04 lük oranla evet diyerek tercihini belirtmiştir⁽⁷¹⁾. Kabul oranının yüksek oluşunu ve dönemin özelliklerine dikkat edilirse, kamuoyunun Anayasayı çok iyi bildiği ve benimsediği için onayladığından söz etmek oldukça iyimser bir yaklaşım olur. Çünkü son şeklini Milli Güvenlik Konseyinde almış, Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra halka tek bir ağızdan duyurulmuş Anayasanın eleştirilmesi ve hakkında herhangi bir şekilde beyanda bulunulması yasaklanmıştır⁽⁷²⁾. Kısaca 82 Anayasası, daha referandumdan önce yasaklarla korunmuş, demokrasi açısından oldukça sancılı bir dönemin metnidir. Bu yasaklamaların paralelinde düzenlenmiş sınırlamalar Anayasanın içerdiğinde de

oldukça geniş ve yoğun bir şekilde yer almaktadır.

Çok genel, çok özlü bir deyimle 1982 Anayasasında toplumun varlığını koruyabilmesi ve toplumsal barışın sağlanabilmesi için tek yol olarak sınırlı özgürlük anlayışı benimsenmiştir. Siyasal katılım kavramı da temel hak ve özgürlüklerle doğrudan ya da dolaylı bağlantılı bulunduğundan Anayasal sınırlamalarla gölgelenmiştir.

2. Siyasal Partilerin Örgütlenmeleri ile İlgili Yasaklar :

Siyasal Partiler halkın siyasal katılım araçlarından biridir. Seçim dönemlerinde halkı seferber ederek toplumun onayının belirgin bir biçimde ortaya çıkmasını sağlarlar Partiler Kamuoyunu aydınlatmak ve oluşturmak suretiyle başlıca ülke ve dünya sorunları hakkında kitlelere mesaj ve bilgi verirler. Böylece halkın siyasal eğitimine önemli bir katkıda bulunurlar⁽⁷³⁾.

1982 Anayasası siyasal partileri demokratik siyasal, hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul etmiştir madde 68/3'e göre önceden izin almaksızın kuruluşlar, herkes usulüne göre partilere girme ve partilerden çıkma hakkına sahiptir. Bu düzenlemenin hemen arkasından siyasal faaliyet alanını daraltan özel engeller getirilmiştir.

1- Anayasa madde 68/6'la göre siyasal partiler yurtdışında faaliyette bulunamazlar; kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremezler, vakıf kuramazlar (SPK.m.91).

Kadınların siyasete karşı ilgisizliğinden ve parlamentoda temsil oranlarının çok düşük olmasından şikâyet edilirken, "kadınların siyasete hazırlanmalarını"⁽⁷⁴⁾ önleyen bu hüküm toplumun bir kesimini siyasal katılımını asgari düzeyde tutma isteğinin bir göstergesidir.

70. Münci KAPANI, Politika Bilimi s. 137 vd.

71. Abdullah DİNÇKOL, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", **Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 1993-1994, s. 125.

72. Milli Güvenlik Konseyi Kararı No: 70, 5.8.1982 T. 17773 sayılı RG., MGK Kararı No: 71 21.10.1982 T. 17845 sayılı RG.

73. Bülent DAVER, "Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler; Bir kaç Örnek Olay", **Anayasa Yargısı**, Ankara 1986, s. 108 vd.

74. Bihterin DİNÇKOL, s. 607.

Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunundaki bu engellere rağmen uygulamada hemen her siyasi partinin iç kadrolarında Gençlik Komisyonları ve Kadın Komisyonları oluşturularak aktif biçimde faaleylet gösterdikleri gözlenmektedir.

Parti faaliyet ve programında "kadın hakları komisyonları ve yardım sandıkları kuracaklarına dair konulara da yer vermesinin 2820 s. SPK'na aykırı olması sebebiyle kapatılması talep edilen Yeni Düzen Partisinin ile ilgili olarak görülen davada", Anayasa Mahkemesi; "Parti programının Türk kadınları ile ilgili bölümün tümü gözönüne alındığında kadınlara verilen önem vurgulanmıştır; dolayısıyla SPK'da yan kuruluşlar yasağını düzenleyen 91. maddedeki "kadın kolları" niteliğinde değildir", gerekçesi ile Yeni Düzen partisinin kapatılması istemini reddetmiştir (75).

2- Anayasa madde 69/2'ye göre; Siyasi Partiler kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları ile siyasal işbirliği ve ilişki içinde bulunamazlar. Bunlardan maddi yardım alamazlar.

Bu hükme paralel olarak getirilen düzenlemelerin başlıklarına değinmekte yarar görmekteyiz. Dernekler yasanın 32. md'sine göre dernekler, siyasi amaç güdemezler, siyasal faaliyette bulunamazlar.

Anayasa; madde 52- Sendikalar siyasi amaç güdemezler, siyasal faaliyette bulunamazlar.

madde 171- Kooperatifler, devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup siyasi partilerle ilişki kuramazlar ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar.

... birbirleriyle ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler.

Görüldüğü gibi, toplumun itici ve çekici güçleri

olan demokratik kurumlar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının siyasetle uğraşmaları, siyasal faaliyette bulunmaları ve birbirlerine-herhangi bir konuda dahi-destek vermeleri yasaklanmıştır. Anayasakoyucu bu yasaklamalar üzerinde o kadar titizlikle durmuştur ki, genel olarak siyasi partilerle ve siyasal haklarla ilgili hükümler dışında öteki maddelerde bu yasakları ayrıca yinelenmiştir.

Böylece "parti partiliğini, vakıf vakıflığını, dernek dermekliğini bilecektir. Herkes kendi çerçevesi içinde çalışacaktır. Her kurum kendisinin ne olduğunu unutmayacaktır".

Örgütlü "siyaset yapmak" şu ya da bu şekilde siyasal partilerin tekeline bırakılmıştır. Siyasal parti niteliği olmaksızın ve siyasal partilerin tabi olduğu düzenlemeler içinde ve bir siyasal parti statüsünde olmaksızın hiçbir kurum ve kuruluş siyaset yapamayacak, siyasal partilere destek veremeyecektir. Şüphesiz bu yasaklamalar "siyasal'a karşı gösterilen tedirginliğin en açık göstergesidir"⁽⁷⁶⁾.

Öte yandan sosyal kurumları "antisosyal" çizgiye çekme eğilimini gerçekleştirmek için bu kurum ve kuruluşların birbirlerine destek vermeleri yasaklanmış, "maddi ve manevi yönden güç birliği yapmamaları" esası kabul edilmiştir. Bu alanın dışına çıkan kurum meşruluğunu kaybetmiş sayılacağından kapatılma tehlikesi ile her zaman karşı karşıya kalacaktır.

Siyasal partilerin il ve ilçe bazında örgütlenmeleri konusunda değişiklik yapan 3270 sayılı Kanun, seçime katılabilmek için illerin en az üçte ikisinde örgütlenmiş olmak ve bir ilde örgütlenmiş sayılmak için de, o ilin ilçelerinin en az üçte ikisinde örgütlenmiş olma şartını getiren 8. maddesinin, seçime katılma koşullarını ağırlaştırdığı gerekçesiyle açılan iptal davasında Anayasa mahkemesi "bu maddenin demokratik toplum gerekleri" ile bağdaşmadığı gerekçesiyle

75. Anayasa Mahkemesinin 9.11.1983 gün ve 1983/5 E., 1983/5 K., kararı AYMKD 1985, sayı 20.

76. İbrahim KABOĞLU. *Kollektif Özgürlükler*. DÜHF yay., Diyarbakır 1989, s. 218-241.

iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre; bu tür düzenlemeler özellikle yeni kurulan siyasal partilerin seçimlere katılmalarını önler ve oldukça ağır sonuçlar doğurur. Ülke genelinde baraj ve seçim çevresi barajı ile yeterince sınırlama getirilmişken, ek olarak seçime katılma koşullarının ağırlaştırılması demokrasiye aykırıdır⁽⁷⁷⁾.

3- Ancak Anayasa'nın genel felsefesi içinde açıklanabilecek olan siyasal partilerin kapatılması ve kapatılma nedenleri üzerinde de kısaca durulmalıdır.

Siyasal partilerin kapatılmasına ilişkin Anayasa Mahkemesi kararları tarandığında özet bir ifade ile açıklanan görüş şöyledir; siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bir baskı grubu olması sıfatı ile siyasal yaşamda olağanüstü bir role sahiptirler. Dolayısı ile demokratik düzeni yıkıcı ve Cumhuriyeti yok edici tahripkâr kuvvetler haline gelmesine devlet seyirci kalamaz. Devlet, demokratik düzene, milli bütünlüğe, tekil devlet ilkesine, milli egemenliğe, laik Cumhuriyete cephe olan partileri kapatır. Bu kapatma ile "o yolda hareket etmenin demokratik olmadığı" tescillenmiş olur.

3. Bireysel Katılım Yasakları :

1- 1982 Anayasası madde 67/1'e göre; vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme ve seçilme, bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Siyasal hak ve ödevler bölümünde, seçme ve seçilme hakkı demokratik devlet ilkesine uygun, temel bir hüküm olarak yerini almıştır. Oy kullanma siyasal katılımın en kurumlaşmış aracıdır.

Türkiye'de 1983 sonrası dönem (yani 1982 Anayasasından sonraki dönem) halkın genel seçimlere katılım oranının yüksek olduğu görülür. Bu oran, 1983 Genel Seçimlerinde katılım oranı %92.03; 1987

Genel Seçimlerinde %93.03; 1991 Genel Seçimlerinde ise %83.09 şeklinde gerçekleşmiştir⁽⁷⁸⁾.

2- 1982 Anayasasının 68/son fıkrasında oldukça geniş bir kesimi kucaklayan bireysel sınırlamalar düzenlenmiştir. Bu sınırlamalara paralel düzenlemeler, Siyasal Partiler Kanununda ve Dernekler Kanununda da geniş bir şekilde yer almaktadır.

Madde 69/6'ya göre; kapatılan bir siyasi partinin kurucuları, her kademedeki yöneticileri, yeni kurulan bir siyasi partinin yöneticisi ve denetçisi olamazlar.

Anayasa, bireysel yasaklamalarıyla da sayıları milyonlarla ifade edilen toplumun en dinamik öğeleri ve bir anlamda itici güçleri niteliğindeki katmanları da örgütlenme özgürlüğünden yoksun bırakmış, onların siyasal faaliyetlerini yasaklamıştır⁽⁷⁹⁾.

"Sınırlı demokrasi" anlayışı ile getirilen bütün bu yasaklamaların çoğulcu demokrasi ile bağdaştırılması elbette mümkün değildir. Anayasal yasakların "siyasal alanda" odaklaşmasının, bireyi toplumsal yaşamdan alıkoymayı nedflediği ve genel olarak siyasetten uzak tutmayı amaçladığı görülmektedir. Anayasa, örgütlenmiş sivil toplum yapısını değil, birbirinden soyutlanmış insan toplulukları oluşturmayı amaçlamıştır⁽⁸⁰⁾.

4. Geçici 15. Madde Sorunu :

Demokratik hukuk devletinin varlığı ve devamı açısından bütün bu yasaklamaların aşılmasına ilişkin sorun, Anayasasının geçici 15. maddesinde düğümlenmektedir.

12 Eylül 1980'den, ilk TBMM toplantısına kadar geçen süre içinde sekizyüzün üzerinde yasama tasarrufu yapılmıştır. Bu tasarrufların çoğu siyasi partilere, seçimlere ve sendikal haklara ilişkindir. Anayasa mahkemesi her davada yargılamaya konu

77. Anayasa Mahkemesinin 22.5.1987 gün ve 1986/17 E., 1987/11 K., kararı, 18.9.1987 gün ve, 19578 sayılı R.G.

78. Abdullah DİNÇKOL, 138-144.

79. İbrahim KABOĞLU, s. 240.

80. İbrahim KABOĞLU, 240; Bülent TANÖR, "Türkiye'de Yeni Anayasal Düzen, "İktisat Dergisi, 1985, sayı, 242, s. 19-23.

olan yasanın geçici 15. madde kapsamına girip girmediğine bakarak esasa girmeden yetki kısıntısı nedeniyle davayı reddetmektedir.

Anayasa mahkememize göre; Anayasadaki bütün maddeler aynı etkiye va öneme sahiptir. Geçici 15. maddenin "geçici" olarak düzenlenmesi onun önemsiz olduğu veya uygulanmaması anlamına gelmez. Anayasakoyucu bu maddeyi "geçici" olarak nitelendirmekte kamu yararı görmüştür. Öte yandan yasakoyucunun her zaman için bu maddeyi kaldırmak veya değiştirmek yetkisi vardır⁽⁸¹⁾.

Anayasa Mahkemesi, geçici 15. maddeyi gramatikal yapısına bağlı kalarak yorumlamıştır. Bu konuya yer verdiği kararlarında oldukça titiz ve katı bir tutum içindedir.

Danıştay'a göre ise, "davaya konu yasa hükümlerinin geçici 15. madde kapsamında olması, onun mümkün olduğu kadar Anayasaya uygun yorumlanmasına engel değildir. Geçici 15. madde kapsamındaki yasalar olağanüstü koşullarda çıkarıldığı için, "amaçsal" olarak yorumlanmalıdır. Çünkü hakkında yasa yoluna başvurma olanağı bulunmayan hukuki işlemle, bu işlem için öngörülen yaptırım arasında adil bir dengenin kurulması hukuk devletinin bir gereğidir⁽⁸²⁾.

SONUÇ

Katılım, değerini ve niteliğini demokrasi kuramının temelinde bulan bir kavramdır. Çünkü "halk adına, halk için, halk tarafından" yönetim söylemi ile yola çıkan bir sistemin "katılım" olmadan yaşaması mümkün değildir. Çalışmamızın başında da değinildiği gibi toplum, sistemin verilerini siyasal iktidara sunan bir kaynaktır. Halk adına yönetimden bahsederken, sistemin devamı ve varlığı için halk tarafından yönetimin ihmal edilmesi düşünülemez.

Bugüne değin yapılan araştırmaların ve ista-

tistiki incelemelerin sonuçları "ne iyimserlerin umutlarını ne de karamsarların kaygılarını doğru çıkarmayacak" kadar değişkendir. Dolayısıyla sosyal, ekonomik, kültürel ve bireysel etkenlere bağlı olarak boyutları ve niteliği de değişen bu kocaman ruhlu "yaratık" öyle anlaşılıyor ki, siyaset bilimcilerini daha uzun yıllar meşgul edecektir.

Bizce asıl çözümlenmesi gereken sorun bireysiyasal iktidar ikileminin siyasal katılımı nasıl etkilediği problemdir. Çünkü nihayetinde, katılımın kurallarını belirleyen ve ona bir çerçeve çizen siyasal iktidardır.

Siyasal katılım yollarını sürekli açık tutarak ve genişleterek sistemin benimsenmesine çalışan bir siyasal iktidar ile kısıtlı ve sıcak bakmayan bir başka siyasi iktidarın "halk tarafından yönetim" konusuna aynı mercekte bakmadıkları ortadadır. Demokratik sistemde siyasal katılım, siyasal iktidarın tercihlerinin, tutum ve davranışlarının gölgesinde kalmaz, kalmamalıdır.

Kişilerin ve kurumların siyasal faaliyet alanlarının daraltılması, politik alanı da daraltacaktır. Bu ise, sistemi tıkar ve birbirine geçmiş sosyal ilişkiler ağı içinde demokrasiyi sıkıştırır, yok eder. Siyasal alanda, önemli olan yalnızca problemlerin ve kuşku noktalarının ortaya çıkarılması değil, onlara ortak bir çözüm aranmasıdır. Hatta bu çözümün yeniden eleştirilebilmesidir.

Temel haklar ve özgürlükler açısından;

Halk, demokratik haklarını sürekli bir şekilde siyasal iktidarı kontrol ederek ve siyasal karar alma sürecine katılarak kullanabilir. Dolayısıyla, yasaklama yöntemleri kullanılarak katılım yollarının tıkanması ne temel hak ve özgürlüklerle ne de demokratik değerlerle bağdaştırılabilir. Çünkü halkın çoğunluğunun; siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunların çözümüne fiilen katıldığı bir demokrasi gerçek niteliğini bulmuş demektir. Demokrasiyi, demagojiden arındırıp "en az kötü sistem" haline getirecek olan yine bilinçli ve duyarlı halk kitleleri olacaktır.

81. Anayasa Mahkemesinin 28.1.1992 gün ve, 1992/7 E., 1992/2 K. kararı.

82. 7.12.1989 gün ve 1988/6 E., 1989/4 K., sayılı Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu kararı.